

2. Драй-Хмара М.П. Літературно-наукова спадщина / М.П. Драй-Хмара [упор. С.А. Гальченка, А.В. Ріпенко, О.Ф. Томчука]. – К.: Наукова думка, 2002. – 592 с.
3. Драй-Хмара М.П. Чому донбаському пролетареві треба українізуватися? / М.П. Драй-Хмара // Домна (Макіївка). – 1930. – № 165 (327). – 27 липня.
4. Драй-Хмара М.П. Щоденник (1924-1928) / М.П. Драй-Хмара // Слово і час. – 1991. – № 1. – С.41-44.
5. Зеров М.К. Твори: в 2 т / М.К. Зеров. – К.: Дніпро, 1990.– Т. 1: Поезії. – 843 с.
6. Іванишин П.В. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко: [монографія] / П.В. Іванишин. – К.: Академвидав, 2008. – 392 с.
7. Ковалів Ю.І. Українська поезія першої половини ХХ ст. / Ю.І. Ковалів // Українська мова та література. – 2000. – Ч. 12 (172).
8. Мафтин Н.В. Західноукраїнська та еміграційна проза 20–30-х років ХХ століття: парадигма реконквісти: [монографія] / Н.В. Мафтин. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім.В. Стефаника, 2008.–356 с.
9. Мовчан Р.В. Невідомий Іван Дніпровський: Замість приміток і коментаря / Р.В. Мовчан // Слово і час. – 1995. – № 3. – С. 17-19.
10. Поліщук В.Т. Михайло Старицький і Михайло Драй-Хмара: точки дотикання біографій і творчості / В.Т. Поліщук // Літературна Україна. – 2015. – № 45 (5624). – 26 листопада. – С. 8-9.
11. Самі про себе : автобіографії українських митців 1920-х років / упор. Раїса Мовчан. – К. : ТОВ «Видавництво КЛІО», 2015. – 640 с.
12. Шумило Н.М. Під знаком національної самобутності / Н.М. Шумило. – К.: Задруга, 2003. – 354 с.

Лілія Фоміна
кандидат філологічних наук
доцент кафедри української мови і літератури ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)

НАЦІОНАЛЬНІ МАРКЕРИ ЛІРИКИ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО

Микола Вінграновський – відомий поет-шістдесятник, іманентний українській ментальній і художній традиції. Вся його багатогранна спадщина всуціль перейнята національними проблемами, котрі маркують його авторський мета текст і на змістовому, й на формальному рівнях. В цьому сенсі про нього можна

говорити як про незаперечного творця і виразника національного світогляду. М. Вінграновський – митець слова, про якого можна сказати, що «В нього грудочка української землі в серці товчеться») [9].

На життєву й творчу біографію М. Вінграновського вочевидь «накладаються» міркування відомого філософа М. Шлемкевича щодо загального змісту й спрямування національної духовності: «В осередку українського світовідчуження і далі – світогляду, здавна і нині, стоять історичні і соціологічні проблеми. Це особливо яскраво виявляється у свідомості української нації XIX і XX сторіч. Не навколо гносеологічних і не навколо природознавчих проблем, як це було в мисленні Західної Європи, але навколо питань історичної долі і правди кружляла українська духовність минулого і нашого сторіч» [14, с. 5].

Національну визначеність ліричного героя віршів М. Вінграновського слід розглядати, як, власне, й питання національного в художньому творі загалом, у «широкому неполітизованому сенсі – як світоглядно-ідеологічну матрицю», що лежить в основі формування тексту» [10]. Ще І. Франко говорив про потребу вrostання письменника «якомога глибше і міцніше в свій рідний національний ґрунт», а перед критикою категорично ставив вимогу розглядати літературні твори в органічному зв'язку з тим ґрунтом, із якого вони виростили [4]. Ю. Шерех, формуючи власну концепцію «органічно-національного стилю» української літератури, шукав її на «перетині» національного та загальнолюдського, відзначав потребу «перелому, переходу із стану етнографічної маси в стан нації європейського рівня» [13, с. 162]. Сучасний фахівець із проблем наукового вивчення національної специфіки літератури Н. Шумило говорить про такі засадничі риси її національної своєрідності, як зв'язок з «національним психологічним ґрунтом», «сповідування ідеї іманентного менталітетові національного розвитку» [15, с. 38]. М. Вінграновський якраз належить до письменників, творчість яких накладається на котурни означених вище теоретичних концепцій національного стилю в художній літературі.

Національна тема в її широкому тематичному спектрі становить емотивно-ментальну основу творчості М. Вінграновського, визначає семантику й тональність віршів, формує значущі структурно-функціональні рівні художнього тексту. В цьому переконує всепроникність національного духу в його ліриці, її висока патріотична напруга, артистична трансформація народнопоетичного генетичного коду. Усі ці риси можна безапеляційно трактувати як індивідуальні маркери національного коду поезії митця.

Сутнісною ознакою національної визначеності ліричного героя віршів М. Вінграновського є його здатність органічно зливатися з буттям народу, мислити народними категоріями (морально-етичними, естетичними, соціальними), а не просто орнаментувати свої тексти «під народ». Поет корелює кожен художній образ із засадами народної етики та психології. Поет репрезентує ознаки народної самості (ідентичності): «Бо він народ. Бо він – глагол життя / Він – зміна змін. Йому нема заміни / Бо він один крізь весни і крізь зими / Веде свій слід з не бути у буття» [2, с. 146].

Чуття кровної спільності з народом, його традиціями, багатую духовною культурою, історією стає об'єктом художнього осяяння М. Вінграновського й особливо рельєфно прочитується в багатому синонімічному ряді численних не зужитих тропів, що мають у собі надзвичайно розмаїті виражальні нюанси. Лексема «народ» (земля, Вітчизна, Україна) в його ліриці поєднується з такими частотними епітетами («безсмертний», «гордий», «чесний», «славний», «добрий» і под.), які потверджують нерозривний зв'язок автора з життям народу, формують ідейний пафос багатьох його віршів («Народе мій! Поки ще небо...», «Величальна народові», «І є народ...»). Завдяки цим та багатьом іншим художнім ресурсам громадянський текст митця естетично заряджається високим емоційним пафосом, набуває особливого патетичного звучання, національної визначеності.

Естетизуючи життя на основі національних засад, М. Вінграновський у wypowiedанні найсокровенніших почуттів звертається до дорогих для українства образів. Для нього народний світогляд є визначальним фактором образного мислення, своєрідною призмою естетичного сприймання та освоєння світу. Саме менталітет української нації з її підставовими моральними категоріями (добро, любов, злагода), ціннісними пріоритетами (мати, Вітчизна, Бог) для поета були матрицею світовідчуття й світорозуміння, а відтак матрицею смислового полі лірики. Звідси – генеруючі образи його поезії, асоціації, побудовані на ґрунті глибоко національної символіки. Вельми часто використовує М. Вінграновський ті фольклорні образи, котрі виступають давніми символами українського світу (Дніпро-Славута, степ, козак), мають народнопоетичну етимологію (небо, зоря, серце, доля, весна, вітер, дощ). Вони уособлюють емоційно-експресивні поняття, які структурують атмосферу його індивідуального художнього світу.

Громадянську визначеність ліричного героя в поезії М. Вінграновського передає національна пам'ять, що є джерелом естетичної енергетики його проникливих віршів і найчастіше виступає предметом художнього осмислення у

творах історичної тематики. Їх патріотичний пафос, національні імперативи, шевченківське «Єднаймося!» та «Прозрімо ж!» сформували енергію українського національного духу в загальній атмосфері лірики М. Вінграновського. В багатьох випадках у ліричному героєві впізнаємо самого автора з його глибинними вболіваннями за долю народу, ненастанною й пристрасною любов'ю до нього, повагою до його історичних і культурних традицій. Поет свідомо й повсякчас позиціонує власну причетність до своєї нації.

Авторське Я» М. Вінграновського постає насамперед як «націоцентричне». Його риси втілено значною мірою у реальних історичних героях (подіях) та підкреслено тенденційному їх сприйнятті. Поет не «маскує» своє авторське «Я», радше навпаки – культивує його. Він свідомо не прагне «заховати за гримом Івана Богуна свій крик і відчай» [7, с. 5].

Національні маркери лірики М. Вінграновського найпереконливіше виявляються на рівні домінантних концептів, наділених функціями інтелектуально-сміслових центрів авторського тексту. Крізь усю його ліричну сюжетику наскрізно проведено такий образний концепт, як Україна, репрезентований надзвичайно широким спектром ліричних модифікацій. Він є не тільки «екзистенціалом літературної присутності» (П. Іванишин), але й найбільш значущою величиною художнього світогляду поета, знаковим проявником україноцентричних полюсів його філософсько-естетичної системи, оскільки постійно перебуває в колі переживань і почуттів самого автора, в полі його художньо-мисленнєвого зору. Для potwierдження сказаного наведемо розлогу цитату І. Дзюби, що вичерпно й переконливо демонструє національний сенс лірики М. Вінграновського: «В цій непідлеглій стихії його поезії є тремке ядро, осереддя, навколо якого розгортається увесь зміст душевного життя і до якого все так чи інакше знову й знову повертається, все невтримно тяжіє. Це – народ, нація, Україна. Україна в усій складності її історичної долі – це для нього не тема, не мотив, не образ, до яких звертається рідше або частіше, віддаючи данину злобі дня, традиції чи власному сентименту. Це щось більше, це те, чим живе його душа» [5, с. 16].

Ліричні рефлексії та епічні візії М. Вінграновського засвідчують різноманітні синонімічні й метафоричні модифікації стрижневого образу України, його багатогранний художній простір. Поет свідомо скеровує проблематику своїх творів у націєвірне й націєкреативне русло («Остання сповідь Северина Наливайка», «Ніч Івана Богуна»), відверто декларуючи з допомогою закличних інтонацій та

багатократних повторів ідею нездоланності народу: «Ми тут. Ми є. Ми – всі. Ми – гурт. / Єднаймося! Ми той є ґрунт / Подій майбутніх, вирішальних» [2, с. 191].

Життєва і творча біографія М. Вінграновського переконує, що у мові про себе і свій народ він «завжди мав щось таке, що йшло від Шевченка» [5, с. 19]. Це і національно-патріотичний пафос, і репрезентований ним, як і Т. Шевченком, ліричний герой, котрий явив незламного борця за національні ідеали, а в своєму служінні народові керувався виключно законами етичного максималізму. Тобто йдеться про виразно національні маркери лірики поета як продовжувача шевченківських патріотичних традицій. Найголовніше, що в цього сенсі виходить на передній план, це Шевченкове неприйняття «трагічної розчакнутості української нації, у якій могутнє героїчне начало сусідить із руйніницьким, самознищувальним» [11].

М. Вінграновський перейняв від свого Т. Шевченка глибинне розуміння і відчуття національної ідентичності, формуючи в свідомості нації адекватну оцінку своєї історії. В його ліриці органічно поєднано національну риторичну структуру тексту, виразну імперативність і водночас очевидну інтимізацію національної теми. Навіть в елегантних віршах митця відсутні елементи споглядальності. Його патріотизм дієвий, віра в щасливу долю України стає тим емоційним «нервом» поезії, що надає їй особливої динамічності та імпульсивності звучання. Єдність зі своїм народом, здатність до самопожертви заради нього передається через контрасти й порівняння: «Та як небо в нашому Дніпрі, / Так в тобі не спить хай Україна» [2, с. 166]. Високий рівень почуттєвої експресії й ліризму засвідчують різноманітні фігури поетичного синтаксису та гіперболізація зображуваного: «Хай вона не спить в тобі повік, / Бо вона – для тебе і для світу ...» [2, с. 166]. Це не патетика, а художня правда, що корелює з життєвою правдою самого поета.

Образ України функціонує в художньому просторі авторського тексту М. Вінграновського і в такому базовому тематичному вузлі, як «Україна-Бог»: «Я вірю в Бога – в Україну. / Вона мій Бог і поводитир» [2, с. 191]. Могутня містерія єднання нації з Богом, виведення їх на одну площину етики та естетики становить потужне генеративне начало індивідуального стилю митця, сутнісне ядро коду його лірики, що передається низкою мандальних образів-символів. Об'єднуючою їх ланкою у кожному випадку виступає національна семантика, нерідко – фольклорна персоніфікація чи історіософська алузія: «... В мені ти зачата Дніпром і степами, / Задумою скіфа зігріта у темені, / У житі обкошена тихо серпами» [1, с. 97].

Істотно, що «всеприсутність» образу України, «всепоглиналисть» любові до неї поліфонічно варіюється в усій творчості М. Вінграновського, безвідносно до ідейно-тематичного комплексу, жанрової природи чи архітектонічної партитури тексту. Так, в інтимній ліриці характерний для поета універсальний образ жінки зазвичай становить собою модифікацію образу жінки-Вітчизни: «Вона – / самозбереження народу. / І мову, кров його і вроду / Їй доля зберегти дана ...» [2, с. 143]. Ці смисли набувають виняткової національної виразності й у відверто інтимних рефлексіях поета своєю свідомою настановою на фольклорну стилістику та національну образність. Подібно до О. Блока, поет порівнює рідну землю з дружиною: «Дружиною приснились ви мені ...» [2, с. 175]. Врешті-решт Україна в ліриці митця «перетворюється на суб'єктивну даність» [8, с. 198].

Національна визначеність ліричного суб'єкта поезії М. Вінграновського кодується біномом батьківщина / мова, потрактованим Г.-Г. Гадамером у такий спосіб: «В реальному вимірі батьківщина – це передусім мовна батьківщина, бо саме в рідній мові струменить уся близькість до свого, у ній – звичаї, традиції й знайомий світ» [3, с. 188]. Мовностилістичний потенціал великою мірою маркує національну специфіку поезії М. Вінграновського. Дослідники його творчості в один голос відзначають, що «українське слово постає в ньому шляхетним і вишуканим», а «лексичні, морфологічні, синтаксичні дива української мови» називають просто «вражаючими» [6, с. 18].

Отже, в декодуванні текстів М. Вінграновського легко відстежити домінування ментально маркованих лексем, які концентрують змістове ядро й емоційне навантаження всієї лірики і виступають ключовими словами-образами. Поет вельми часто послуговується топоніми та їх різновидами на означення локусу української землі: «Мій Києве...», «Поїду з Києва...», «Український прелюд», «Скажи мені, Дніпре...», «Повернення до Львова», «Поїхали на Сквиру» та ін. Топоніми та лексичні символи Батьківщини в його ліриці характеризуються варіативністю номінацій, яким відповідають своєрідні комплекси чуттєвих образів і асоціацій, а національна визначеність ліричного суб'єкта авторського тексту М. Вінграновського, potwierджує засадничі тези німецького філософа М. Гайдеггера про основоположність елементів національного буття для мистецтва, що є, за його переконанням, «джерелом творців і джерелом охоронців, а значить джерелом завершено історичного тут-буття народу» [12, с. 302].

Відомо, що М. Вінграновського у період політичного застою в Україні неодноразово звинувачували в націоналізмі й у формалізмі. Промовистою

відповіддю поета стали хрестоматійні рядки: «Якщо народ мій є формальним, / то я найбільший в світі формаліст!». Тут явно простежується національне єство митця, котрий не позірно, а по-справжньому «кохався в українському слові – рідна мова була його стихією» [9]. На національні аспекти поезики М. Вінграновського, як і багатьох його сучасників, було накладено табу впродовж багатьох років панування соціалістичної естетики. Тому закономірно, що їх наукове студіювання сьогодні відкриває перед дослідниками широкі інтерпретаційні можливості.

Література:

1. Вінграновський М.С. Вибрані твори / М.С. Вінграновський. – К.: Дніпро, 1986. – 463 с.
2. Вінграновський М.С. Вибрані твори: у 3 т. / М.С. Вінграновський. – Тернопіль: Богдан, 2004. – Т. 1: Поезії. – 400 с.
3. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поезика. Вибрані статті / Г.-Г. Гадамер. – К.: Юніверс, 2001. – 288 с.
4. Гром'як Р.Т. Проблеми естетичного сприйняття в літературній критиці І. Франка / Р.Т. Гром'як // Українське літературознавство. – 1966. – Вип.1. – С.33-38.
5. Дзюба І.М. Духовна міра таланту / І.М. Дзюба // Вінграновський М.С. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1986. – С. 5-22.
6. Дзюба І.М. Історичний міф Миколи Вінграновського / І.М. Дзюба // Вінграновський М. С. Вибрані твори: в 3 т. Микола Степанович Вінграновський. – Тернопіль: Богдан, 2004. – Т. 2: Северин Наливайко: роман. – 2004. – С. 5-10.
7. Йовенко С.А. Слово про Миколу Вінграновського до його невідбутого 70-річчя / С.А. Йовенко // Українська культура. – 2006. – № 11. – С. 4-5.
8. Кужільна Л.В. Трагічна модель світу Миколи Вінграновського / Л.В. Кужільна // Українська мова й література в середніх школах, ліцеях, колегіумах, гімназіях. – 2004. – № 4. – С. 193-198.
9. Лук'янчук Г. «В нього грудочка української землі в серці точиться» / Г. Лук'янчук // Літературна Україна. – 2016. – 10 березня.
10. Наливайко Д. С. Шевченко, романтизм, націоналізм / Д. С. Наливайко // Слово і час. – 2006. – № 3.
11. Панченко В. Є. Душа України: «Злії діти» Тараса Шевченка і десять його заповідей 1845 року / В. Є. Панченко // Літературна Україна. – 1999. – 24 червня.

12. Хайдеггер М. Исток художественного творения / М. Хайдеггер // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX-XX вв.: трактаты, статьи, эссе. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1987. – С. 264-312.

13. Шерех Ю.В. Стилї сучасної української літератури на еміграції / Ю.В. Шерех // Шерех Ю.В. Пороги і Запоріжжя: Література. Мистецтво. Ідеології: у 3 т. – Харків: Фоліо, 1998. – Т. 1. – С. 161-195.

14. Шлемкевич М.І. Передмова / М.І. Шлемкевич // Холмський І. Історія України / І. Холмський. – Нью-Йорк; Мюнхен, 1949. – С. 5-6.

15. Шумило Н.М. Ідея національного літературного розвитку: Фрагмент з перманентного обговорення / Н.М. Шумило // Слово і час. – 2002. – № 3. – С. 33-39.

Віра Церковна

кандидат історичних наук,

доцент кафедри української і всесвітньої історії та культури ІДГУ

(м. Ізмаїл, Україна)

Ольга Церковна

співробітник державного архіву Одеської області

(м. Одеса, Україна)

ДІЯЛЬНІСТЬ ОДЕСЬКОГО КОМІТЕТУ ІНОЗЕМНОЇ ЦЕНЗУРИ

Розвиток сучасної вітчизняної історичної науки характеризується суттєвим зростанням кількості досліджень регіональної та краєзнавчої тематики. Плідна робота істориків-краєзнавців створює передумови для переосмислення концепції вітчизняної регіональної історії, подолання стереотипів і міфологем радянського періоду, усталення поваги до історичного минулого.

Цензурна політика російського самодержавства у XIX – на початку XX ст., яку влада використовувала як засіб впливу на громадську думку, формування єдиної імперської ідеології та для захисту своїх інтересів, активно досліджується сучасними вченими. Праці Н. Щербак присвячені аналізу цензурного законодавства, діяльності загальної та придворної цензури в Російській імперії, особливостям функціонування органів цензури в українських губерніях [21]. Політика царизму в галузі цензури щодо «українського питання» та її практична реалізація стали предметом наукового пошуку В. Савчинського [19]. Функціонування загальної та військової цензури, сутність і механізми діяльності духовної цензури, політика російського самодержавства щодо «українського питання» у роки Першої світової війни – далеко не повний перелік проблем, які досліджує у своїх працях Ю. Кірієнко [12]. Сучасна